

Zsidó Ferenc

GROTESZK KATARZIS

– Káli István: *A szemfényvesztett*¹ –

Káli István, *A szemfényvesztett* című nagyregény írója hetvenéves múlt. Valamiért én eddig nem igazán gondoltam rá íróként. Számomra – és tudom, sokak számára – ő könyvkiadó (volt), a Romániai Magyar Könyves Céh vezetője, a vásárhelyi könyvvásár szervezője. Néhány műve ugyan jelent meg e regény előtt is (első novelláskönyve, a *Mit tud az a nagy sárga gép?* 1979-ben), de azok valahogy nem igazán jutottak el az irodalmi köztudatba, mintha szerzőjük sem igyekezett volna túlságosan, hogy helyet csináljon magának, mintha ő maga sem tartotta volna annyira fontosnak szórványosan közreadott könyveit. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy – paradox módon – könyvkiadói tevékenysége elhomályosította írói munkásságát. És most itt van ez a kötet, amely jóval több, mint a korábbiak, amely végre íróvá avatja Káli Istvánt. Mert *A szemfényvesztett* hibáival együtt izgalmas és fontos könyv, önéletrajzi motívumokkal átszőtt családregegy, ugyanakkor Vásárhely-regény és egy korszak – a kommunizmus – lenyomata erdélyi magyar (és zsidó) szempontból. Szintézis. Például Tompa Andrea regényeivel rokonítható úgy, hogy a Kolozsvár Vásárhelyre cserélődik. Erdély-történet alulnézetből. Mély és olvasmányos, olyan mű, melynek megjelenése ünnep (kellene legyen/lehetne) az erdélyi irodalomban. Ha...

Ha úgy vesszük, kissé megkésett regény ez – mind a szerző egyéni életútja, mind az ábrázolt világ/vázolt problémahelyzet szempontjából. Kérdés, hogy ez von-e le értékéből. Mert így csak azt mondhatjuk, vannak előzményei – Bálint Tibortól Molnár H. Lajoson, Vári Attilán, Bogdán Lászlón át a már emlegetett Tompa Andrea-ig vagy Vida Gáborig –, de bőven van újdonságértéke is. Kapunk ötszázötven oldalon egy szociográfiai igénnyel megrajzolt világot (ilyen szempontból dokumentarista regénynek is tekinthető), kapunk néhány hitelesen megformált figurát, melyek úgy egyéniségek, hogy egyben a korszak

1 Noran Libro, Budapest – Mentor Könyvek, Marosvásárhely, 2017.

sajátos embertípusai is, és kapunk egy családtörténetbe ágyazott kortörténetet (avagy fordítva). Az általánosító, szintézisteremtő igyekezet olykor ránő a narrációra, de alapvetően üde, pörgős, olvasmányos regény ez.

*

A könyv első részében, a modorosan okoskodónak tűnő, valójában ironikus *A tétel* címűben így ismerjük meg a főszereplőt: „Kormos Albert, azaz Berci (...) világtalan.” Ez „az ő esetében is kétértelmű. Jelentheti azt egyfelől, hogy Berci világa megszűnt, vagy azt, hogy soha nem is létezett, másfelől, hogy látását veszítette.” És itt jön be a távolságtartó irónia: „Emiatt jóformán nem is tudjuk, hogyan hangozók a tétel (...), aki így világtalan, az úgy is az, aki meg amúgy, az így is.”

E magyarázat úgy reflektál az amúgy túlságosan egyértelmű címhez, hogy beszűkíti metaforikus mozgásterét. Adja magát az életét tisztán látni, abban eligazodni képtelen, vakon bukdácsoló antihős képzelet, erre aztán a mű végén szerencsésen rájátszik egy újabb értelmezés. (Apropó, cím és beszűkítés: a borítón egy homályos fénykép látható, az előtérben egy mérföldkövel, a háttérben némi egybefolyó, kontúrta-
lan táj- meg házrészlettel, mindez a látásproblémára utal, de kissé szerencsétlenül, mert a jellegtelen képkompozíció legkevesbé sem megkapó, figyelemfelkeltő, márpedig egy kiadványnak kulcsin szempontjából is ütősnek kellene lennie.)

A narráció retrospektív: a bevezető rész egyben a végszó is, kirajzolódik a záró kép Berci elegánsra tervezett, de groteszkbe fordult öngyilkosságával, a könyvben e végkifejletnek az előzményeit, körülményeit, miértjeit ismerjük meg. És ha már volt (miért: volt?) tétel, akkor kell lennie bizonyításnak is, az egyes fejezetek e művelet lépései (összesen húsz). A főszereplőt stílusosan határhelyzetben ismerjük meg: a fiatal szabósegédet a második világháború végóráiban találjuk a széthulló magyar hadseregben, az orosz már mindenütt áttörte a frontot, Berci menekülőre fogja, hazatérne Nyárad menti szülőfalujába, katonaszökevényként majdnem föbe lövik, de aztán a kakastollas csendőr elengedi, talán azért, mert tudja, úgyis vége mindennek. Berci Marosvásárhelyen állapotodik meg, itt szerez lakást a kiürített zsidónegyedben, és Magdust is ide hozza, akivel Kuti úr szabóságában

melegedett össze, s akivel már a kézfogót is megtartotta. És saját szabóműhely beindítását tervezi, hiába inti régi mestere, hogy: „a zsidónék odalettek, a régi magyar dámák hazacuccoltak, úricseléd sincs már jóformán”, Berci tudja, hogy a hölgyek az új világrend közepette is szeretnek majd öltözni. És be is jön neki az üzlet, és tudjuk, a női szabó, az fogalom, akihez sztereotip módon olyan tulajdonságok társíthatók, mint simulékonyság, hajlékonyság (gerinctelenség?), szoknyapeacerség, élvhajhászat. És Berci kiváló női szabónak bizonyul. Az esküvőjükbe majdnem beleköpnék az oroszok: épp a nagy napon elkapják egy vásárhelyi utcán, s el akarják hurcolni „malenkij robot”-ra, de ő egy péksegéd, Imre segítségével megszökik, igaz, addig Magdusban a kétségbeeséstől megszakad az alig megfogant élet fonala. De ők fiatalok, életerősek, hinni akarnak: „Nem baj, Magduskám, a következő majd megszületik”, az élet megy tovább. Bérbe akarja venni régi mestere műhelyét, az valamiért nem akarja adni, Berci csak későre érti meg, hogy valószínűleg azért, mert érzi, nemsokára úgyis következik az államosítás.

Lassan belakják vásárhelyi élettereiket, megállapodnak; Imi, aki az orosz kényszermunkából kimenti, családi barát lesz, az Berger Kuki is, aki zsidóként megjárja a náci haláltáborokat, de megmenekül, és az Lokodi Laci is, aki szintén Kuti úr segédje volt valaha. Háború utáni szegénység ide vagy oda, ők élnek világukat, a négy család összejár, máskor a férfiszakasz a Súrlott Grádiciban koppan össze. Persze, Berciékkel folyton történik valami (az olvasónak olykor az az érzése, talán kicsit túl sok is a kalandból, a fordulatból), például Berci részegen ráesik Magdusra, s annak eltörik a karja, de ebből is jól jönnek ki: maguk mellé veszik segédnek a falustárs Böskét, így Magdusból akkor lesz nagyságos asszony, amikor a város „megtelt éhező moldvai menekültekkel.” Aztán megszületik első gyermekük, Peti fiuk, Bercivel madarat lehetne fogatni, de utólag, a számvetéskor, amikor nem tud megnyugtató választ adni arra, hogy mindennek volt-e valami értelme, mindez már nevetséges igyekezetnek tűnik. „Az idővel mérni az életet nem lehet. De akkor mivel lehet? Az életben lehet-e egyáltalán mérni az életet? Vagy csak utána? Valahol? Valami-kor?” (A sorok között érzésem szerint egy olyan felvetés is bujkál, hogy utána talán nincs értelme. Mert utólag miért és kinek tisztázni a dolgokat?)

*

A kalandok egy része kimondottan bizarr. Például Kuti úr temetése után megismerkedik egy különös úrral, bizonyos Seres Gusztáv Amerikát megjárt úriszabóval, aki rövidesen szexuális ajánlatot tesz neki. Bár Bercitől a homoszexualitás távol áll, így az ajánlatot elutasítja, Seresben mégis mély nyomot hagy, amit az is bizonyít, hogy öngyilkossága előtt órá hagyja amerikai vagyona tekintélyes részét, amivel természetesen csak meggyűjti a baját. Mert az országban valutát birtokolni államellenes, ez a pénz azonban jól fogna az államhatalmi szerveknek...

Berci túlságosan is kompromisszumkész, ha abból előnye származnak. Például elfogadja a tartományi elnök, Csupor elvtárs segítségével, hogy új lakáshoz jussanak, ezért cserébe elvárják, hogy meggyőzze iparostársait, álljanak be a közösbe. Először Kukit főzi meg, aztán sorra a többit is, és a jutalom nem marad el: ő lesz az új állami női ruhaszalon főmestere. Feleségének így értekezik a világ működéséről, melyet nem annyira az erkölcsi megfontolások irányítanak, mint az érdek: „Ez a világ kurvára jól rendezett, Magduskám, hallod-e?! Hoci-nesze alapon előnyös.”

*

A könyv árnyalt képet fest a marosvásárhelyi zsidóság helyzetéről, akik „kettős kisebbségben” inkább az új hazába való kitelepedést vállalják, még akkor is, ha ezért a román államhatalom megtorlására, teljes vagyonfosztásra számíthatnak.

Ugyanakkor az új folyamatokat, például az elrománosítást is bemutatja, igaz, inkább csak annyit belőle, amennyit a kisember érezhet: „Mihai Viteazul lett a Klastrom utcából, a neve változott, de a burkolat nem, olyan gödrös, hogy a betegek belehalnak a rázásba, mire eljutnak a kórházig. Hát, ez most ilyen idő, ilyen gödrös, rázós.”

Bercit kezdetben nem törik le az efféle megfigyelések, túlságosan erős benne az élni akarás. Bajtársaival összejőve megpróbálják levezetni a feszültséget, ilyen rendszer-kritikákat engedve meg maguknak – melyek aztán szállóigékké váltak – mint: „mifelénk a kívánt mértékben összezsugorodott a tőke, és egyre nő a vezető elvtársak tőke...”

Berci a klienseinek köszönhetően első kézből értesül minden politikai, közéleti újdonságról, a politikai változások jelentősen befolyásolják klientúráját is. A román államhatalom rajta tartja a szemét a Magyar Autonóm Tartományon, mindenhol nacionalizmus és revizionista törekvések után szaglászik. Rövidesen leváltják Csupor elvtársat, és van benne valami ironikus, hogy „a magyar autonóm tartomány első embere egy román elvtárs” lesz.

Berci mindent megtesz a túlélésért. Talán túl sok mindent is. Fiukat például átíratja az óvodában a román csoportba, mert hát „román világ van”, s ez előnyösebb. A megalkuvás frusztrálja, ugyanakkor igyekszik kompenzálni magát. Például félrelépésekkel. Nem tud nemet mondani a szép alezredesnének: sokáig a szerdánkénti ingyen-szerelmek tartják életben, de mint tudjuk, nincs az a félrejárás, ami ne derülne ki. Magdus, aki „konok, mint egy nőstényöszvér”, tipikus női módját választja a lebuktatásnak: „Csak ki akarom próbálni, hogy az egyik ingyempina után hogy boldogulsz a másikkal. De látom, gyenge legény vagy, Berci. Kettő már túl sok neked. El kellene döntened, melyikkel maradsz...”

Eme affér után elhatalmasodik rajta az impotencia, és ő bepánikolva leírja önmagát: „odaveszni látszott... férfiasság, a kék, a gyönyör, az élet maga!”, a maga módján Magdus is csalódott. „Egy impotens bunkó lettem”, állapítja meg, önkritikát gyakorolva Berci. Aztán egy újabb félrelépés révén visszanyeri férfierejét – ugyanolyan rejtélyesen, amilyen rejtélyesen elveszítette.

Az alezredesnével folytatott viszonynak egy másik hátulütője is lett: a szeku megzsarolja, beszerzezi: „Mit szólna Kormosné öngyűlölete, ha minderről tájékoztatnánk?” (...) „Mi hallgatunk a maga nagy melléküréséről, maga meg cserében nyitott füllel-szemmel jár-kezel a világban, s ha valami olyant hall, lát, amiről úgy gondolja, hogy minket érdekelhet, bejön, és elmondja nekem.” Berci előre gyűlöli magát, de elfogadja az ajánlatot, mert – elméletben! – a családja, a gyermekei a legfontosabbak számára. Bár tudja, hogy „így is, úgy is te leszel az undokok undoka”, mégis azzal áztatja magát, hogy majd igyekszik nem ártani senkinek.

A műhelyben lassan mégis elfogy körülötte a levegő, az egyik munkás hozzávágja, hogy „oláhbérenc pecsovics”, „komcsibérenc”, az is nyilvánvalóvá válik, hogy vannak még besúgók a körből, a hangulat

bizalmatlanná válik: „nem lehet tudni, hányan vannak, ki kit figyel, ki kiről jelent és mit.”

Érdekes és ellentmondásos, hogy nem képes tanulni hibáiból: rövidesen újra visszacsábul az alezredesnéhez, hogy aztán szidja és kárhoztassa magát bűnössége miatt: „Átkozta a gyengeségét, ami miatt nem tudott ellenállni a kísértésnek, nem tanult eleget a szerda esték következményéből”.

*

Talán túl erős lenne Bercit romlottnak, morálisan züllöttnek nevezni, tény azonban az, hogy nincsenek világmegváltó gondolatai, egyszerűen azért, mert tudomásul veszi, hogy: „mindent olyan erők mozgatnak, amire neki lepkefingnyi befolyása sincs.”

És jönnek az újabb kis női csukák, az alezredesné után Bakos Éva, aztán másik, harmadik. Berci imádja a nőket, minden titkukat és minden gyengéjüket ismeri, s olykor élveteg módon ki is használja, „nagy mestere volt annak, hogy kell a legrondább kuncsafttal is bájologni”, s olyan ruhát összehozni, amely valamennyire előnyös számára. Így „a Kormos-szabóság státusszimbólum lett, az elsőtítkár feleségek kiválasztott szalonja”.

Mivel fejlődni akar, s „a káderlapja is jó”, beiratkozik estibe, hogy érettségizzen (Peti fia ugyanekkor lesz kilencedikes a nappali tagozaton). A gyarapodás megtestesítője, kiváló üzleti érzéke van, a műhelyből „megmentett” szövetekkel kereskedik, Kuki bevonásával a kívándorolni készülő zsidók ékszereit értékesíti jó haszonnal, és nyilván, otthon is maszekol.

Aztán a hatalom szétrobbantja a baráti társaságukat is: Imit koholt vádakkal lecsukják, amikor szabadul, elzárkózik tőlük, mert beszervezték, ő pedig a barátairól nem hajlandó jelenteni: „nem szeretném, hogy valaha is egy gyengébb pillanatomban ti legyetek az én alávalóságom tárgya”. Berci frusztráltan állapítja meg, mennyivel gerincesebb ember Imi, mint ő, mert ugyan ő is utalt rá, hogy a szeku megszarolta, de sosem volt képes így felvállalni barátai előtt alávalóságát.

Kuki úgy érzi, rossz irányban haladnak a dolgok az országban, „nemsokára nem hogy babér, még fű sem terem nekünk”, ezért ők is kitelepednek Izraelbe. Berci idegenkedve figyeli Vásárhely változását,

hogy „ez lassan már nem az a város, ami volt, ez már nem a mi városunk”.

Az ő identitása azonban némiképp bizonytalan, legalábbis nem az a szuper-öntudatos, kisebbségi fenyőfás-megmaradós magyar: „soha nem tekintette elsődlegesnek, hogy őt egy nyelv határozza meg, és mindaz, ami ehhez kapcsolódik”. Így legfájdalmasabban nem a magyarellenos intézkedéseket éli meg, hanem azt, hogy „elvétték tőle Imre barátságát, és elüldözték mellőle Kukit”.

A regény visszatérő motívuma a hit, illetve hitetlenség. „Igen, hinni kellett volna”, állapítja meg egy belső hang Berciben, és ez egyszerre értendő vallásos istenhitre és valami általánosabbra, az emberben, az örök emberiben való bizalomra. Néha, amikor megszólal a lelkiismeret szava, amikor őszintén szembenéz sorsával, efféle kiábrándult önelemzésekkel végez: „Becsaptad Magdust, becsaptad Imit, Kukit, Lacit, áltatás volt minden, csak hogy úgy érezhesd, megkapod az élettől mindazt, ami a jogos jussod.”

*

A család számára nagy kereszt a szívproblémával született második gyermek, Emma, aki egy ideig nem fejlődik, csak fárad, tengődik, de aztán Bukarestben megműtik (Berci még Fazekas János belkereskedelmi miniszternél is lobbizik, hogy fogadják a bukaresti kórházban), s jobbra fordul sorsa. Berci aggódó, komoly apa, valamiért mégsem találja a hangot gyermekeivel. Főként a fiával áll folyamatos harcban, „idegesítette a hirtelen szembeötülő kamaszos nyeglesége”, hogy „elvan magával, hogy semmi mondanivalója nincs számunkra”, „minden beszélgetésük már néhány mondat után szemszikkasztató vitába torkolt”, így fia „mindennapjainak legfőbb terhévé vált”.

Az évek pedig teltek, lejárt az 1956-os magyar forradalom, s annak erdélyi megtorlásai is, aztán „egyik reggel a Sztálin-szobor eltűnt a Városháza elől”, majd Ceaușescu került az ország élére, nemsokára épülni kezdett Vásárhelyen a vegyi kombinát, s Bercinek a befolyásos barátok mondogatni kezdték, jó lesz, ha a fiából vegyész mérnököt nevel, ő pedig kezdte azt érezni, hogy egyre nehezebben ismeri ki magát e változások közepette, hogy folyton lépéshátrányban, kényszerhelyzetben van. És kezdte felismerni, hogy: „nincs már benne kellő életöröm

a mindennapok szépségének megéléséhez”. Ez a negatív gondolat okozza majd vesztét.

Peti bejut Temesvárra a vegyészmérnökre, ezzel befejeződik „leválása”, marad a feszültség–féltés–bizalmatlanság hármasa, annak ellenére, hogy egy alkalommal kibeszélik régi sérelmeiket, pontosabban Peti „számon kérte tőle a nevelésben elkövetett hibáit,” ő pedig csak hápog; a sértett hiúság azt zakatolja benne, hogy a fiának ehhez nincs joga, ugyanakkor attól tart, az efféle afférok végzetesen felemésztik a „Petitszeretést”. A regény legjobb részei azok, amelyek eme ellentmondásos viszonyt mutatják be, jól érzékeltetik az örök apa-fia kapcsolat buktatóit, görcseit, azt, hogy nem elég a szeretet, ha az apa nem tud kilépni abból az alapállásból, hogy „egy gyermek feltétel nélküli tisztelettel, alázattal tartozik szüleinek, de ez visszafelé nem érvényes”, ha tekintélyvesztéstől fél, amikor meg kellene nyílnia.

*

Ötvenhez közeledve egyre inkább megfárad és meghasonlik, kiábrándul az életből, még inkább önmagából. Régi gyengeségei még jobban elhatalmasodnak rajta: „az élvhajhászást a maga korában már bűnnek tartotta, titkon mégis reménykedett, hogy valami csak beugrik, ami gyógyírként hatna lankadóban lévő férfiasságára”.

És felismervén, hogy árnyékán képtelen átlépni, gyengeségeit legyőzni, csalódik önmagában: „az ember egyszer csak látni kezdi önmagát, és minél tovább látja, annál inkább megundorodik attól, ami volt, s amivé lett”. E mondat logikája szerint a főszereplő egész életét vakságban élte le, élete végén azonban fokozatosan megvilágosodik, felismeri igazi önmagát, tisztán kezdi látni helyzetét, de mindez csak arra jó, hogy kiábrándulttá váljék. Ahogy végigpörgeti élete eseményeit, elemzi cselekedeteit, arra a következtetésre jut, hogy nagy árat fizetett azért, amit elért, hogy számára mindig a Magdus és a gyermekek biztonsága volt a legfontosabb, de mellette folyamatosan szüksége volt elkalandozásra, igaz inkább csak azért – amint ezt önigazoló szépítéssel mondja –, hogy: „megteljen erővel és tettekrezséssel a család javára”. Úgy érzi, nincs már új kihívás az életben, elveszíti a motivációját, életkedvét. Sem egy újabb női ruha elkészítése nem hozza tűzbe, még kevésbé a Magdussal való megfásult, örömtelen kapcsolata „rehabilitálása”. Belátja, hogy vak volt – és ettől megkeseredik.

Gyors fizikai leépülését naturalista képekben ábrázolja a narrátor. Először álmatlanság kezdi gyötörni, mely ellen hiába próbál védekezni altatókkal, hiába utal ki pihenőszabadságot az orvos, idegkimerültségre gyanakodva, hiába küldi el Szovátára üdülni. Egy idő után már a beszéd és a rutinfeladatok végzése is nehezebbre esik, így leszázalékolják, másodfokú munkaképtelenséget állapítva meg. Ekkor vált nyilvánvalóvá, mennyire mindene volt a munka: most élete egyszerre értelmetlenné válik, eltunyul, nem kel fel az ágyból, vagy pizsamában lődörög a házban, ingerültté és befelé fordulóvá válik, csak őrlődik magában. Még egyszer utoljára megpróbál erőt venni magán, újra maszekmunkát vállalva, de állapota súlyosbodik, szédül, szeme káprázni kezd, így képtelen dolgozni. A címbéli motívumot a főszereplő is értelmezi a maga módján, sorsa alakulásán elmélkedve: „Miért is olyan parány az ember, legalább annyi hatalma lenne önmaga fölött, hogy ha aludni akar, hát aludhasson, de nem, még ennyit se, még azt se, hogy lásson, amikor látni akar...”

Felmerül benne, hogy az álomtalanság a „mástszeretés büntudata” miatt van, de egyfajta önvédő mechanizmussal el is hessegeti a gondolatot. Az életuntság mégis elhatalmasodik rajta, lassan megérik benne az elhatározás, hogy már csak egyvalaminek van értelme. Kiterveli alaposan, hogy ne csúszhasson hiba a számításba, úgy gondolja, ez lesz utolsó nagy dobása, hogy méltósággal vesz búcsút az élettől. Megírja a búcsúlevelet, erős drótot választ, nehogy elszakadjon, s a fészkerben felköti magát. „Ugye vársz rám, Uram?”, kérdezi, de rá kell jönnie, a halál nem jön könnyen és csöppet sem magasztos dolog, mert az életöszton kapálózni kezd benne, a fájdalom és a félelem kilöveli belőle élete utolsó salakját, s így groteszk módon, vinnogyva, szarban fetrengve leheli ki lelkét: „És mindezt a Gondviselés tehetetlen szemlélőként követte végig.”

A végjáték azzal válik még groteszkkebbé, már-már bizarrá, hogy Magdusnak, a hír döbbenetétől szintén nem sikerült „tisztán elérnie a fürdőt.” Mintha ebbe a határhelyzetbe jutva, az ő teste is szabadulni próbálna mindattól, ami beszennyezte közös életüket.

Az utolsó fejezet végeredményben – feltehetően tudatosan, szándékosan – lerombolja azt a metaforát, amit a narráció korábbi részei Berci vaksága (a tisztánlátás képtelensége) köré kiépítettek. A boncorvosok ugyanis fiziológiai magyarázatát adják az alvás- és látászavarnak:

„Az elhunyt kisagyán egy kisebb tyúktojásnyi, betokosodott nyiroktályogot találtak, amely nyomta az alvás- és látásközpontot, s amely, amennyiben felfedezik, műtéti úton minden bonyodalom nélkül eltávolítható lett volna.” A sors iróniája, hogy a helyiek Berci haláláról csupán négynapos késéssel értesülhettek, korábban a helyi újság helyszűke miatt nem vett fel elhalálozási hírt, mert a X. Pártkongresszus eredményeit kellett közölnie. A regény sommája az, hogy a kor eltorzítja az emberek jellemét, ráadásul elveszi tőlük nemcsak az értelmes élet, de a szép halál lehetőségét is.

*

Igazából nem tudom eldönteni, hogy mennyire fontos a regény (ön)életrajzi jellege. A történet 1944-ben indul, és mintegy huszonöt évet felölelve 1970 táján ér véget. Olykor hajlamosak vagyunk referenciálisan olvasni, és Bercire úgy gondolni, mint Káli István apjára, fiára, Petire pedig úgy, mint a szerző alteregójára (ha lényegesnek találjuk ezt, és kutakodni kezdünk a szerző életrajzában, számos megfelelést találhatunk). Én azonban szerencsésebbnek tartom mindettől elvonatkoztatni, és úgy tekinteni a történetre, mint a korszak által determinált ember sajátos, tipikus életmodelljére. Mert nyilvánvalóvá válik a könyvben: olyan korról van szó, amely az egészségesnél jobban beleszól a kisember sorsának alakulásába, olyan államhatalmi berendezkedésről, mely akkor érzi biztonságban magát, ha ellenőrzése alatt tartja állampolgárai életét. Ebből a szorításból nem sikerült kitörnie Bercinek, de, tegyük hozzá, nem is sikerülhetett. Sikertörténet is lehetett volna az övé, nem csupán jellemhibáin múltott, hogy végül mégis kudarc történet lett.

Talán az önéletrajziséggel lehet összefüggésben, hogy az olvasónak az az érzése, Berci besúgóságát a narrátor – valamiért – elmismásolja, hogy szépíti az ügyet, hogy csökkenti Berci felelősségét. Mintha igazából nem is ártott volna senkinek, mintha beszervezték volna, de aztán megfeledkeztek volna róla. Ehhez hasonló a kommunista pártba való be(nem)állásának története is: hogy az elvtársak két-három alkalommal is forszírozták a dolgot, de Bercinek sikerült kibúvót találnia. Némiképp hiteltelen az is, hogy bár a szekuval szemben többnyire megalkuvó (a fekete kocsitól, a veréstől egyenesen retteg), de amikor a gazdasági rendőrség akar fogást találni rajta, akkor

keménynek, karakánnak mutatja magát. Nyilván, az is lehet, hogy mindez mind megfér az egyéniségében: ellentmondásos kor ellentmondásos embere ő. (Megjegyzendő, hogy bár Berci áll elemzésem fókuszában, de ez nem csupán az ő regénye, a szerző szépen egyéníti, árnyalt jellemrajzot készít a két barátról, Kukiról és Imréről, és fiáról, Petiről is. Magdus és a lánygyermek, Emma alakja viszont némiképp sematikusabb).

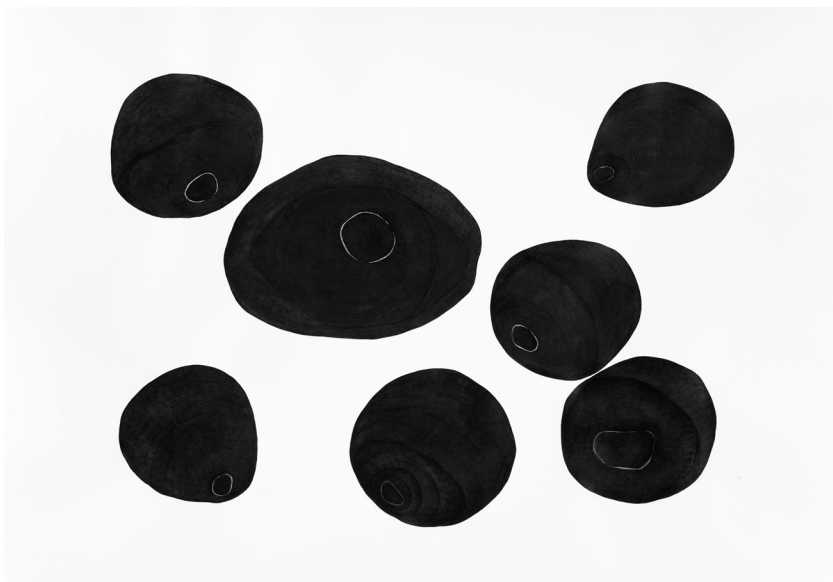
*

Káli stílusa egyenes, gördülékeny, mesélős, az elbeszélői és szereplői szövegek jó ritmusban váltakoznak, a narráció úgy visszatekintő, hogy végeredményben hagyományosan lineáris, az, hogy közismert nevek bukkannak fel a műben, s a helyszínek is egyértelműen felismerhetők, a valóság és fikció keveredésének izgalmával, a saját világ beazonosításának lehetőségével kecsegteti az olvasót. Nyilván, ez nem jelenti azt, hogy vásárhelyiek (vagy káliak) számára ajánlottabb olvasmány ez, mint a nem vásárhelyiek (káliak) számára, mint ahogy azt sem, hogy a kommunizmusról való referenciális tudás nélkül nem lehetne olvasni a könyvet. Nem, a téma – szinte kinőve Káli kezéből – univerzálisan van megírva, örök emberi. Ezt támasztja alá az is, hogy a szerző csak ritkán hallatja saját véleményét (néhány „sommázástól” nem tudta visszatartani magát), többnyire hagyja beszélni a tényeket, hagyja, hogy a történet „elvigye” az olvasót. Ehhez természetesen jó történet kell, amely Káli könyve esetében adott.

Nem tudom, miért kényszer a regényírókban, hogy „kifundált”, csavaros narratív struktúrát hozzanak létre: az ebbéli igyekezet olykor inkább árt a történetnek, mint használ. Nincs ez másként Káli regénye esetében sem: az egyszerűbb, hagyományos, metonimikus szerkezettel érzésem szerint jobban járt volna a könyv. Szerkezetileg leginkább Gabriel García Márquez: *Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája* című művéhez hasonlíthatnánk a Káliét, de itt az előre bejelentettségnek valahogy nincs akkora tétje, mint a Márquez műve esetében. A „poén” egy részét a bevezetőben lelövi a szerző – mentségére szolgáljon: számos izgalommal kecsegtet így is az egyébként fordulatossal, lendülettel végig megtartó cselekményfolyam során.

A bevezetőben mondottakhoz visszakanyarodva: kérdés, hogy az olvasóközönség felfedezi-e magának ezt a könyvet, hogy a szakma

„rámozdul-e”, hogy az őt megillető helyre kerül-e *A szemfényvesztett*. Nem tudom, beszélhetünk-e előítéletekről, hogy könyves szakemberként mennyire erodálta szerzői nevét Káli (Király) István, nem tudom, van-e értelme a befogadástörténeti esélylatolgatásoknak. Maradjunk annyiban, hogy a szerző megtette a magáét, értékes könyvet tett le az asztalra, a többi már nem rajta múlik. A könyvek élük életüket, azoknak is sorsuk van, mint szereplőiknek. Én részemről azt kívánom, hogy e könyv ne osztozzon Kormos Berci sorsában, ne legyen szemfényvesztett, inkább szemet felnyitó, egy korszak, egy embertípus/csoport megértéséhez hozzájáruló. A könyvet talán a tisztázás szándéka íratta, ami ugyebár nem esztétikai kategória, de a megvalósulás egyszere több is, kevesebb is a szándékoltnál: a szerző nem próbálta meg elvinni fennkölt irányba az alantast, ezzel viszont arra ösztönzi az olvasót, hogy ha fel nem is menti főszereplőjét, legalább együtt érezzen vele. Ilyen szempontból eltalált a mű, groteszkbe oltva ad lehetőséget a katarziszra.

Invázió 2., 2016 (filctoll, 100x70 cm)